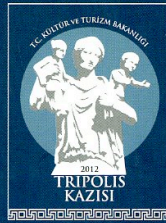

TRIPOLIS AD MAEANDRUM

I

TRIPOLIS ARAŐTIRMALARI

Bahadır DUMAN
Editör

ege

YAYINLARI

TRIPOLIS AD MAEANDRUM

I

TRIPOLIS ARAŐTIRMALARI

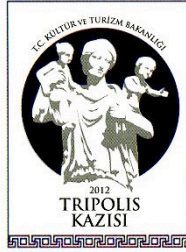
Editör / Editor
Bahadır Duman

ISBN 978-605-9680-51-6

1. Baskı / 1st Edition

© 2017, Ege Yayınları
İstanbul

Bütün hakları saklıdır.

Bu kitap Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından sağlanan maddi destekle basılmıştır.

This book is published with the financial support from the Scientific Research Projects Coordination Unit of Pamukkale University.

Baskı / Printed by

Gezegen Basım San. ve Tic. Ltd. Şti.

100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi 2. Cadde No: 202/A Bağcılar/İstanbul

Tel: +90 (212) 325 7125 Fax: +90 (212) 325 6199

Sertifika No: 29487

Yapım ve Dağıtım / Production and Distribution

Zero Produksiyon

Kitap-Yayın-Dağıtım San. Ltd. Şti.

Abdullah Sokak, No: 17, Taksim

Beyoğlu 34433 İstanbul - Türkiye

Tel: +90 (212) 244 7521 Fax: +90 (212) 244 3209

E.posta: info@zerobooksonline.com

www.zerobooksonline.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

SUNUŞ	VII
ÖNSÖZ	IX
FOREWORD	XI
Tripolis'in Yeri, Önemi ve Kısa Tarihi Bahadır Duman	1
Location, Importance and Short History of Tripolis Bahadır Duman	17
Prehistorik Tripolis: Akkaya (Yenice) ve Hamambükü Höyük Erim Konakçı	23
Tripolis on the Maeander under Roman Rule (Cent. 2 nd B.C. - 3 rd A.D.): History and Epigraphy Alister Filippini	47
Tripolis on the Maeander in Hellenistic and Roman Age (Cent. 3 rd B.C. - 3 rd A.D.): Epigraphy and Prosopography Francesco Guizzi – Alister Filippini	59
An Inscribed Altar from Tripolis ad Maeandrum Francesco Guizzi – Barış Yener	75
Tripolis'ten Kolossal Zırlı Heykel Ayağı Candemir Zoroğlu	83
Tripolis Roma Hamamı (Büyük Hamam) Coşkun Daşbacak	91
Erken Bizans Kilisesi 4 Fahriye Bayram	101
Tripolis ad Maeandrum Kazısı Geç Roma Dönemi Amphora Mühürleri Erkan Alkaç	111
Tripolis Batı Stoa Koruma ve Onarım Çalışmaları Saadet Mutlu Kaytan	121
Tripolis Antik Kentinde Bulunan Kemerli Yapının Sonlu Elemanlar Yöntemi İle Doğrusal Elastik Analizi Ali Haydar Kayhan	135
Tripolis Antik Kenti (Yenicekent/Buldan-Denizli) Yapılarında Kullanılan Kayaçların Minerolo-Petrografik Özellikleri Tamer Koralay	145
Tripolis'te Bulunan Geç Antik Çağ Unguentariumlarının Arkeometrik Yönden Değerlendirilmesi Barış Semiz – Bahadır Duman	165

TRIPOLIS ROMA HAMAMI (BÜYÜK HAMAM)

Coşkun DAŞBACAK*

ÖZET

Tripolis hamamı doğu-batı doğrultulu olarak yan yana ve paralel sıralanmış mekânlardan oluşmaktadır. Hamam, dikdörtgen formlu olarak, simetrik sıra tipi planda ince yonulu düzgün yüzeyli dörtgen traverten bloklardan inşa edilmiştir. Odaların yerleşim düzeni, M.S. II. yüzyılda inşa edilen Side Liman Hamamı, Laodikeia Batı Hamamı ve Hierapolis Kuzey Hamamı'na benzemektedir. M.S. 2. yüzyılda inşa edilen Tripolis Hamamı, Bizans Dönemi'nde tadilat geçirmiş ve geç dönemlere kadar kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tripolis, Roma Hamamı.

ABSTRACT

Tripolis bath was built East-West direction paralel rooms. The Roman Bath as the rectangular shaped symmetrical row type smooth surface in the plan was built with a rectangular traverten blocks. Each room layout similar Side Port bath, Laodicea West Bath and Hierapolis North Bath. Tripolis Roman bath was built in second century A.D. and in the Byzantine period has been restored. It was used until the late period after restoration.

Keywords: Tripolis, Roman Bath.

Tripolis Hamamı, kentin kısmen ayakta kalan yapılarından birisi olup tiyatronun güneybatısında yer almaktadır (Fig. 1-3). Yapı bloğu, doğu-batı doğrultulu olarak yan yana ve paralel sıralanmış mekânlardan oluşmaktadır (Fig. 4). Hamam, dikdörtgen formlu olarak, simetrik sıra tipi planda ince yonulu düzgün yüzeyli dörtgen traverten bloklardan inşa edilmiştir. Odalar, birbirine paralel ve simetrik olarak düzenlenmesine rağmen odalar arasında bağlantıyı sağlayan kemerli geçişler bu simetriyi bozmaktadır. Odaların yerleşim düzeni itibariyle hamam planı, Laodikeia¹, Hierapolis Hamamları² ve Side Büyük Hamamı planına benzemektedir³. Hamamın bazı odalarında duvar yüksekliği 1-5 metreye kadar korunmuş durumdadır.

Yapının batı sınırını oluşturan I nolu mekân⁴, dikdörtgen formlu olarak düzgün kesme traverten bloklardan inşa edilmiştir. Mekânın batı duvarı hamam bloğunun batı cephesini oluştururken doğu duvarı diğer mekânla ortak kullanımlıdır. Batı duvarında yapının dışarı ile bağlantısını sağlayan kuzey, güney ve orta aksa üç adet giriş yapılmıştır⁵ (Fig. 5-6). Doğü duvarına yarım daire formlu niş yerleştirilmiş olup üzeri Laodikeia ve Hierapolis hamamlarında olduğu gibi yarım kubbe ile örtülmüştür⁶ (Fig. 7-8). Hamamın dışarı ile bağlantısını sağlayan

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 20070 Kınıklı – Denizli.

¹ Şimşek 2007, 177-200.

² Yegül 1992, 273.

³ Side Büyük Hamam planı için bkz. Mansel 1978, 222, Res. 247; Pamir 1995, 90, 91.

⁴ Mekanlar batıdan doğuya doğru numaralandırılmıştır.

⁵ Pamir 1995, 90.

⁶ Pamir 1995, 90.

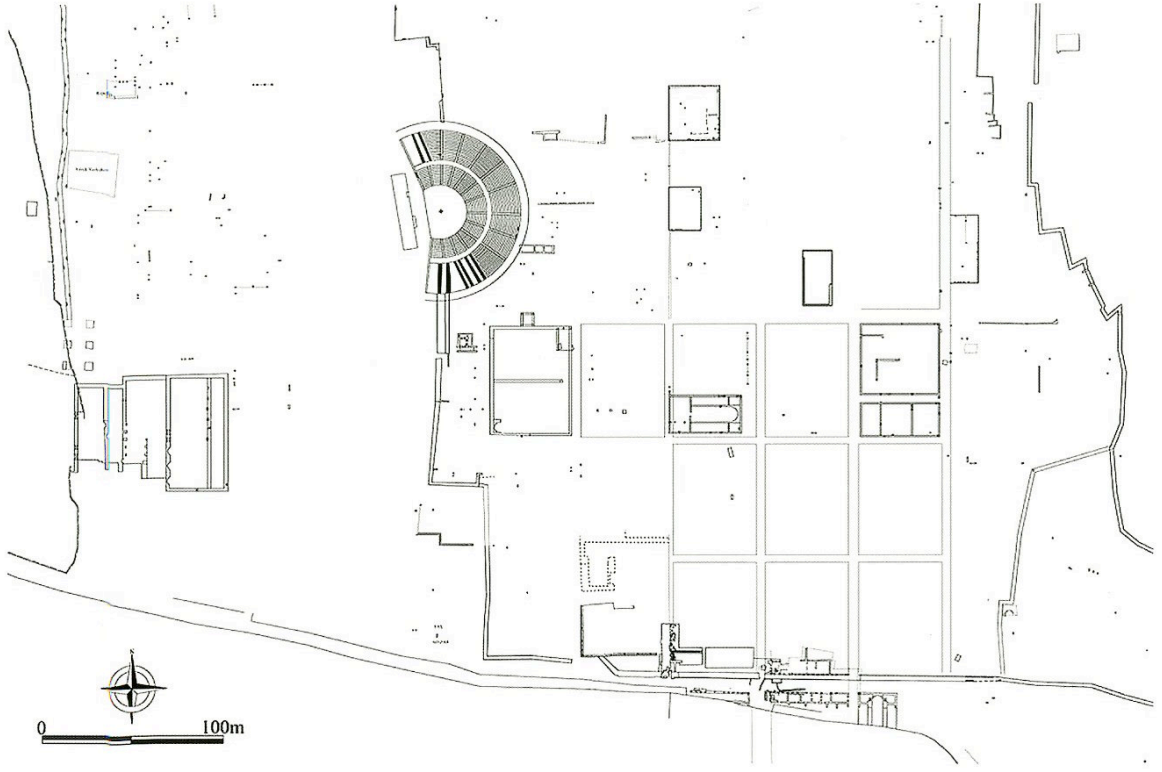

Fig. 1 Hamam ve kent yerleşim planı (Duman 2013, 186, Fig. 6)

Fig. 2 Hamamın tiyatrodan genel görünümü

Fig. 3 Hamamın batı yönünden genel görünüm

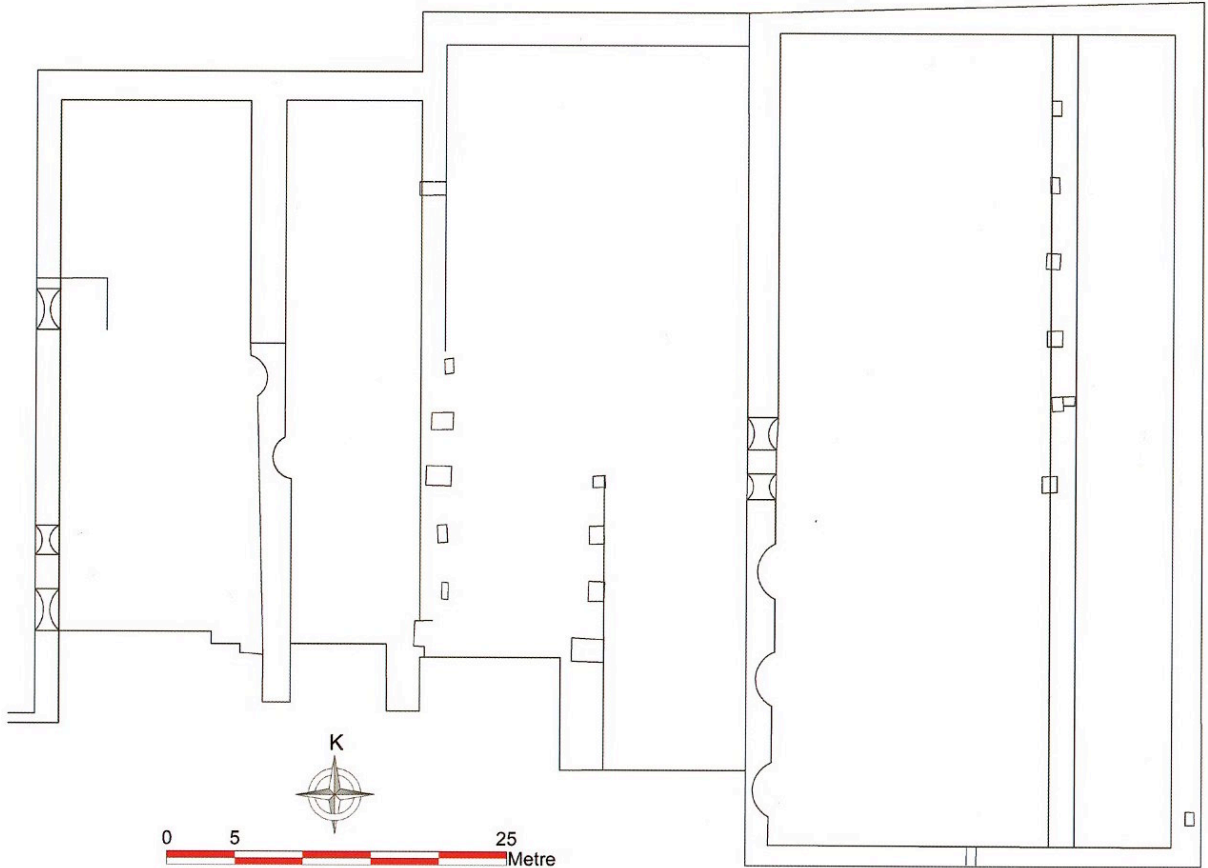

Fig. 4 Tripolis Roma Hamamı (Büyük Hamam) Planı (B. Duman, Tripolis kazı arşivi)

Fig. 5 Hamamın batı cephesi ve yapıya giriş

Fig. 6 Batı cephede yer alan giriş

9). Doğu duvarında bulunan açıklık aracılığı ile V nolu mekân ile bağlantı sağladığı belirgindir¹². Tripolis Hamamı'ndaki odanın benzer düzenlemesi Side Büyük Hamamı'na benzemektedir¹³. Side Büyük Hamamı'nda birbirine paralel dört oda yan yana yapılmıştır. Caldarium olarak tanımlanan oda kenarda kalmaktadır. Caldarium ile bağlantısı bulunan IV numaralı oda sudatorium olarak tanımlanmıştır¹⁴. Tripolis Hamam bloğundaki bu oda da benzer amaç için kullanılan sıcak mekânlardan birisi olmalıdır.

ve ısıtılmayan bu mekânda bulunan nişler olasılıkla soyunma amaçlı kullanılmış olmalıdır. Apoditeriumlar ısıtılmayan odalar olduğu için soğuk veya yağışlı havalarda soyunma frigidarium odalarında gerçekleşirdi. Apoditeriumun ve Frigidariumun birlikte düzenlendiğı plana Side Agora Hamamı'nda rastlamaktayız⁷.

II nolu mekân kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen formlu olarak yapılmıştır. Mekânın kuzey ve güney duvarı tahrip olmasına rağmen izlenebilmektedir. Batı duvarında yuvarlak formlu niş bulunmaktadır⁸. Doğu bölümünde ise sonraki odaya bağlantısını sağlayan bir geçiş yer almaktadır⁹. Bu mekân konumu itibariyle ısıtılmayan odalardan olan frigidarium olarak kullanılmış olmalıdır.

III no.lu mekân, dikdörtgen formlu, kuzey güney doğrultuda, I ve II nolu odalara paralel olarak yerleştirilmiştir. Bu mekânın da kuzey duvarı tamamen, güney duvarı kısmen tahrip olmuştur (Fig. 9). Batı duvarında II nolu oda ile bağlantısını sağlayan iki adet geçiş aralığı bulunmaktadır¹⁰. Bu mekânın tahrip olması nedeni ile işlevini belirlemek güçtür. Mekânın düzenleniş biçimi, Side Büyük Hamam II, III, IV nolu odalarına benzemektedir. Side Büyük Hamamı'nda III nolu oda hamamın tepidariumu olarak düzenlenmiştir¹¹. Bu mekân da aynı işlevle tepidarium olarak düzenlenmiş olmalıdır.

IV nolu mekânın da kuzey ve güney duvarları tahrip olmuş durumdadır (Fig.

⁷ Mansel 1978, 230, Res. 257 vd.; Nielsen 1990, 209, Fig. 253.

⁸ Pamir 1995, 90.

⁹ Pamir 1995, 90.

¹⁰ Pamir 1995, 89.

¹¹ Mansel 1978, 231.

¹² Pamir 1995, 89.

¹³ Side Büyük Hamam planı için bkz. Mansel 1978, 222, Res. 247.

¹⁴ Mansel 1978, 231.

Fig. 7 Mekanların yapı içinden genel görünümü

V nolu mekân ise yapının doğu ucundadır ve hamamın doğu sınırını belirlemektedir (Fig. 9-10). Dikdörtgen formu olarak kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiştir. Diğer mekânlarda olduğu gibi burasının da kuzey ve güney duvarları tahrip olmuştur. Batı duvarında, yan yana üç adet yarım daire formu niş yapılmıştır¹⁵. Yarım daire formu nişler, Hierapolis, Laodikeia, Aphrodisias Hamamı caldariumlarında görülmektedir. Bu nedenle, Tripolis hamamında yapılan bu nişler yıkanma amaçlı düzenlenmiş nişler olup, oda caldarium olarak kullanılmış olmalıdır¹⁶.

Tripolis'in de içinde bulunduğu Lykos Vadisi ve çevresinde bulunan kentler, Roma imparatorları tarafından saygı görerek ziyaret edilmiştir.

Fig. 8 Yarım daire formu niş

¹⁵ Pamir 1995, 88.

¹⁶ Pamir 1995, 88, 89. Side Liman hamamı için bkz. Mansel 1978, 217, Res. 243 ve Laodikeia Batı hamamı için bkz. Şimşek 2007, 177-200. Oda yerleşim düzenindeki benzerlik nedeniyle Tripolis hamamının bu odasının caldarium olarak düzenlendiği düşünülebilir.

Fig. 9
Mekânların yapı
içinden görünümü

Fig. 10
V nolu mekânın
güneyden görünümü

İmparator Traianus MS 113 kışında Herakleia Salbake Kenti'ni ziyaret etmiştir¹⁷, İmparator Hadrianus MS 129 yılında Hierapolis ve Laodikeia¹⁸; Germanikus, Priene'den başlayıp Alabanda'da sona eren ziyareti sırasında Tabae Kenti'ni ziyaret etmiştir¹⁹. İmparator Caracalla, Hierapolis Kenti'ne "Neokoros" "Tapınak Bekçisi" unvanı vermiştir²⁰.

¹⁷ Buckler – Calder 1939, 34 kat no. 91.

¹⁸ Humann 1898, 24-25 vd.; Backler – Calder 1939, 10 vd.; Şimşek 2007, 187.

¹⁹ Derousse 2003, 96.

²⁰ Robert 1954, 224 dipnot 4; Ferrero 1993, 75.

Laodikeia²¹ ve diğer bölge kentlerinde MS 2. yüzyılda yoğun imar faaliyetleri bulunmaktadır. Tripolis Kenti en ihtişamlı çağını Roma Dönemi'nde yaşamıştır. MS 2. yüzyıldan itibaren kentte yeni bir yapılanmaya gidilmiş ve şehir kapıları, caddeler, hamamlar, stadyum, tiyatro ve meclis binası gibi kamu binaları yapılmıştır²². Roma'da önemli görevlerde bulunan Tripolisli Hermolaos²³, Asia başrahipliği yapan Tripolisli Kharidemos²⁴, kente önemli katkı sağlayan kişilerdir. MS 2. yüzyıl sonlarına doğru Büyük Attalaneia Olympia oyunları ilk kez Tripolis'de düzenlenmiştir²⁵.

Odaların yerleşim düzeni, MS 2. yy'da²⁶ inşa edilen Side Liman Hamamı, Laodikeia Batı Hamamı²⁷ ve Hierapolis Kuzey Hamamı'na²⁸ benzemektedir. Aphrodisias, Hierapolis, Laodikeia ve Tripolis hamamları plan açısından birbirlerine yakındır²⁹. Bu kentlerde bulunan hamamlar MS 2. yy içinde inşa edilmişlerdir. Tripolis hamamının hangi tarihte yapıldığını belirleyecek bulgular henüz kazısı yapılmadığı için mevcut değildir. Ancak oda yerleşim düzeni dikkate alındığında bu hamamın da MS 2. yy içinde inşa edildiği düşünülmektedir.

Hamam bloğunun geç dönemlere kadar kullanım gördüğü, Bizans Dönemi'nde onarım ve tadilat geçirdiği bugünkü duvar kalıntılarında belli olmaktadır³⁰. Hamamın orijinal mimari blokları ve hamama yakın yapılardan getirilen mimari bloklar bu tadilatlarda kullanılmıştır (Fig. 11-13). Caldariumun doğu duvarında mimari elemanlar ikinci malzeme olarak kullanım görmüştür.

Fig. 11 Hamamda yapılan tadilatlar

Fig. 12 Hamamda yapılan tadilatlar

²¹ Şimşek 2007, 36.

²² Duman 2013, 182. "M.S. 134-135 civarında kentteki gymnasiona on iki kez yağ bağışlayan Demetrios Andron'un onurlandırıldığı yazıt olasılıkla büyük hamam kompleksiyle alakalıdır". Bkz. Duman 2013,182 dipnot 20.

²³ Duman 2013, 182.

²⁴ Tanrıver 2009, 85.

²⁵ Tanrıver 2009, 85-86.

²⁶ Mansel 1978, 221.

²⁷ Şimşek 2007, 196.

²⁸ Kentte çalışmalarda bulunan Ferrero, hamam inşasının MS 3. yy içinde olduğunu belirtmektedir. Bkz. Ferrero 1993, 100. D'Andria ise kentte yapılan kazılar ve kentin genel değerlendirmesine göre, imparatorluk çağı ortalarına MS 2. yy'a tarihlenmiştir. Bkz. D'Andria 1999, 307; D'Andria 2003, 62.

²⁹ Yegül 2006, 236.

³⁰ Pamir 1995, 89 vd.

Fig. 13 Hamamda yapılan tadilattan detay

na karşın Tripolis Hamamı'ndaki parçada mızrak ucu yapılmıştır. Süsleme genelinde aynı betimleniş özelliği olduğu için her iki süsleme de aynı dönemden olmalıdır. İki boncuktan sonra yapılan uzun boncuk ve uzun boncuğa değen ok ucu şeklinde yapılan bezeme stili Hierapolis Tiyatrosu sahne kapı svesinde grlmektedir³². Hierapolis Tiyatrosu, arşitrav bloklarındaki ithaf yazısına göre Septimus Severus döneminde yapılmıřtır³³. Geç Severuslar dönemi bezemelerinde, yumurta kabuktan derin ve geniş biçimde ayrılmış, alt kesimi yassı boncuklarla kaynaşmıştır. Yumurtalar arasına yerleşen kanatsız ok ucu altta uzun boncuklarla bir ters "T" oluşturmaktadır. Boncuklar, ince kenarlı çanağın bir parçası gibi onunla btnleřmiřtir³⁴. Tripolis hamamında bulunan bezemeli parça geç Severuslar dneminine tarihlenen Ksanthos Tiyatrosu³⁵, Nysa Tiyatrosu³⁶, Uzuncabur eşmesi'ndeki³⁷ bezeme stiline çok benzediğinden aynı döneme ait olmalıdır. Tadilatla kullanılan mimari bloklar hamam içinden veya yakın çevresinden gelmiş olmalıdır. Bu da hamamda MS 3. yy sonrasında tadilat yapıldığını, hamamın MS 3. yüzyıl içinde de kullanım gördüğünü düşündürmektedir.

Tripolis Hamamı, ince yonulu düzgün yüzeyli dörtgen traverten bloklardan, simetrik yerleştirilmiş meknlarla sıralı plan tipinde MS 2. yy'ın ilk yarısı içinde inşa edilmiş, sonraki dönemlerde de kullanım görmüştür.

Bunlardan birisi de bir friz bloğunun ta bölümündeki bezemeli bir parçadır (Fig. 14). Parça üzerinde yumurta, mızrak/ok ucu ve boncuk dizisi bezemesi bulunmaktadır. Yumurta kabuktan derin ve genişçe ayrılmıştır. Yumurtalar arasında kanatsız ve düz bir hat boyunca inen ok/mızrak ucu bulunmaktadır. Ok/mızrak ucu, altta yassı boncuğun üst kısmına değerek ters "T" oluşturmaktadır. Altta, iki yassı boncuk arasına yerleşen uzun bir boncuk bulunmaktadır. Kabuktan ayrılmış yumurta ve uzun boncuk dizisi, Hierapolis Triton Nympheumu'na ait Alexander Severus'a ithaf edilmiş yazıtlı arşitrav parçasının bezemelerine benzemektedir³¹. Aralarındaki fark ise, Triton Nympheumu'nda, yumurtalar arasına yerleşen ok ucu olması-

Fig. 14 Hamam tadilatında kullanılan friz parçası

³¹ D'Andria 2003, 119, Res. 99 a-b.

³² Karaosmanoğlu 1996, 95, Lev. 38 a.

³³ D'Andria 2003, 148-149.

³⁴ Karaosmanoğlu 1996, 55.

³⁵ Karaosmanoğlu 1996, 55, 103, Lev. 47 b.

³⁶ Karaosmanoğlu 1996, 103-104, Lev. 48 b.

³⁷ Karaosmanoğlu 1996, 104, Lev. 49 a.

Kaynakça

- Buckler – Calder 1939**
W.H. Buckler – W.H. Calder, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua* VI, The Manchester University Pres.
- D’Andria 1999**
F. D’Andria, “Hierapolis of Phrygia: Its Evolution in Hellenistic and Roman Times” *AJA*, 103, 307.
- D’Andria 2003**
F. D’Andria, *Hierapolis (Pamukkale)*, İstanbul.
- Derousse 2003**
P. Derousse, *Tacitus Documentary Sources for Annals I-IV*, (PhD. Thesis Loyola University Chicago), Chicago, Illinois.
- Duman 2013**
B. Duman, “Son Arkeolojik Araştırmalar ve Yeni Bulgular Işığında Tripolis ad Maeandrum”, *Cedrus*, I, 179-200.
- Ferrero 1993**
D.B. Ferrero, *Hierapolis, Aslantepe, Hierapolis, Iasos, Kyme, Scavi Archaeologici Italiani in Turchia*, Marsilia.
- Humann 1898**
C. Humann – C. Cichorius – W. Judeich – F. Winter, *Altertümer von Hierapolis*, Berlin.
- Karaosmanoğlu 1996**
M. Karaosmanoğlu, *Anadolu Mimari Bezemeleri Roma Çağı Yumurta Dizisi*, Erzurum.
- Mansel 1978**
A.M. Mansel, *Side 1947-966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları*, Ankara.
- Nielsen 1990**
I. Nielsen, *Thermae et Balnea, The Architecture and Cultural History of Roman Public Bath, I Text*, Aarhus University Pres.
- Pamir 1995**
H. Pamir, *Frygia Bölgesi Therme Yapıları* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul), İstanbul.
- Robert 1954**
L. Robert, *La Carie Histoire et Geographie Historique*, Paris.
- Şimşek 2007**
C. Şimşek, *Laodikeia (Laodikeia ad Lycum)*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Tanrıver 2009**
C. Tanrıver, “Three New Inscriptions from Tripolis”, *Epigraphica Anatolica*, 81-86.
- Yegül 1992**
F. Yegül, *Baths and Bathing in Classical Antiquity*, Newyork.
- Yegül 2006**
F. Yegül, *Antik Çağda Hamamlar ve Yıkanma*, (Çev. E. Erten), İstanbul.